

bu eserine atıfta bulunarak, "Bu konudaki görüşümüzü *Tehzîbü'l-İşârât*'ta tafsil ettik" demektedir (s. 19). Süleymaniye Kütüphanesi'nde Şeyhzâde'ye nisbetle kaydedilen *Ferîde* adlı risâle (Tırnovalı, nr. 1178) ise *Nazmü'l-ferâ'id*'in bir nüshası olup 1174'te (1760) istinsah edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrahim Şeyhzâde, *Nazmü'l-ferâ'id*, Kahire 1323/1905, s. 2-3; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 256-257; Muhammed Emîn, *İzâhu'l-akâid fi tercüme-ti Nazmi'l-ferâid*, İstanbul 1328, s. 2-5; *Fihristü'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, VII/1, s. 143-144; *Sicill-i Osmânî*, III, 328; *Osmanlı Müellifleri*, I, 334; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1170; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 659; *İzâhu'l-meknûn*, II, 103, 659; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 563; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 109; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, V, 209-210; İrfan Abdülhamîd, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları* (trc. M. Saim Yeprem), İstanbul 1981, s. 151; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'ü's-ş-şürûh ve'l-havâşi*, Ebûzâbi 1425/2004, II, 259; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Alimleri*, Ankara 2014, s. 309.

İLYAS ÇELEBİ

Cemâleddin eş-Şeyyâl

sını tamamlayarak Edebiyat Fakültesi İslâm Tarihi Bölümü'nde öğretim üyesi oldu (1948), 1952'de doçentliğe, 1956'da profesörlüğe yükseldi. 1957-1958'de Arap Birliği'ne bağlı Ma'hedü'd-dirâsâtî'l-Arabiyyeti'l-âliye'de, 1958-1959'da Aynişems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi. Mısır'ın Rabat Büyükelçiliği'nde dört yıl (1960-1964) kültür ateşeliği yaptıktan sonra tekrar Aynişems Üniversitesi'ne döndü ve ardından da İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığına tayin edildi. 2 Kasım 1967 tarihinde vefat edinceye kadar bu görevde kaldı.

Pakistan'da Peşâver Üniversitesi'nde yapılan Arap ve İslâm Araştırmaları Kongresi (1954), Arapça'ya Tercüme Kongresi (Rabat 1961), I. Uluslararası Afrika Araştırmaları Kongresi (Akra/Gana), Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nun düzenlediği Ortadoğu'da Tarih ve Tarihçiler Kongresi (1965) Şeyyâl'in katıldığı bazı ilmî toplantılardır. Ayrıca Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Irak ve Suriye gibi ülkelerde konferanslar verdi. Kurucuları arasında bulunduğu el-Cem'iyetü'l-Misriyye li'd-dirâsâtî't-târîhiyye başta olmak üzere Cem'iyetü'l-üdebâ gibi kurumlar ile Kitâbü Târîhi'l-fikri'l-Arabî, Târîhu'l-bahriyyeti'l-Arabiyye, Vaz'u târîhi'l-ümmeti'l-Arabiyye, el-Mürâcaa ve'l-fehârisü'l-bibliyucrâfiyye li't-târîh, et-Târîh ve'l-âsar bi'l-meclisi'l-a'lâ li-riâyeti'l-fünûn ve'l-âdâb ve'l-ulûmi'l-ictimâiyye komisyonlarında üye olarak görev yaptı. UNESCO'nun bir Afrika tarihi hazırlanması için teşkil ettiği uluslar arası komisyonunda çalıştı.

Eserleri. Telif: *Rifâ'a e't-Tahtâvî za'î-mü'n-nehdâti'l-fikriyye fi 'aşri Muhammed 'Alî* (Kahire 1364/1945; *Rifâ'a Râfi' e't-Tahtâvî*, Kahire 1958, 1390/1970, 1980); *Mısır ve's-Şâm beyn'e'd-devleteyn* (Kahire 1947; Fâtîmî Devleti'nin yıkılıp Eyübîler'in kurulduğu 558-569 [1163-1174] yılları arasında geçen olayları kapsar);

Mücmelü Târîhi Dimyât siyâsiyyen ve iktisâdiyyen (İskenderiye 1949); *Târîhu't-terceme bi-Mısır fi 'ahdi'l-hamleti'l-Firansiyye* (Kahire 1950; müellifin yüksek lisans tezinin giriş niteliğindeki küçük bölümünü kapsayan bir kitapçiktir); *Târîhu't-terceme ve'l-hareketi's-sekâfiyye bi-Mısır fi 'aşri Muhammed 'Alî* (Kahire 1951; yüksek lisans tezinin esas bölümüdür); *Târîhu't-terceme ve'l-hareketi's-sekâfiyye fi'n-nişfi's-sânî mine'l-ğarni't-tâsi' 'aşer* (Kahire 1951); *el-İskenderiyye: Tübuğrâtiyye-tü'l-medîne ve te'tavvuru'hâ min aq-demî'l-üşur ile'l-vaqti'l-hâzır* (Kahire 1952); *Kışşatü'l-ihtilâl* (İskenderiye 1956; İngilizler'in Mısır'ı işgaline dairdir); *Mu'hâdarât 'ani'l-hareketi'l-ışlâhiyye ve merâkizi's-sekâfe fi's-şarkî'l-İslâmî el-hadîş* (Kahire 1377/1957, *el-Hareketü'l-ışlâhiyye ve merâkizi's-sekâfe fi's-şarkî'l-İslâmî el-hadîş*, Kahire 1422/2001; Şeyyâl'in Kahire'de Ma'hedü'd-dirâsâtî'l-Arabiyyeti'l-âliye'de verdiği konferansları içerir); *et-Târîh ve'l-mü'errihûn fi Mısır fi'l-ğarni't-tâsi' 'aşer* (Kahire 1958; İngilizce olarak da yayımlanan eser [A History of Egyptian Historiography in the nineteenth century, Alexandrie 1962] tarihçileri ve Mısır tarihçiliği konusunu çağdaş Mısır araştırmaları içinde ayrı bir bölüm halinde ele alma çabasının ilk müstakil ve sistematik analiz bakımından değerli örneği olarak gösterilir [Gershoni, XXIII/4 [1987], s. 543]; eserin Arapça versiyonu daha muhtevalı ve ayrıntılıdır); *Mecmû'atü'l-vesâ'iki'l-Fâtîmiyye* (Kahire 1378/1958, 1965, 1422/2002, 1429/2008, 1432/2011; müellif topladığı Fâtîmîler devrine ait 110 belgeden yalnız hilâfet ve vezirlik sistemine dair yirmi üçünün yer aldığı bu eserden dolayı tarih alanında devlet teşvik ödülü ve birinci dereceden ilim nişanı almıştır; eser hakkında yapılan tanıtım ve değerlendirme için bk. Abdülmün'im Mâcid, s. 80-81; Walker, s. 120-121); *Kışşatü'l-ki-fâh beyne'l-'Arab ve'l-isti'mâr* (Kahire 1379/1960, 1380/1960, Muhammed Saîd el-Uryân ile birlikte); *Dirâsât fi't-Târîhi'l-İslâmî* (Kahire 1384/1964, 1420/2000; Beyrut 1969, 1981; Şeyyâl'in dergi ve gazetelerde çıkan yirmi yazısını ihtiva etmektedir); *Târîhu medîneti'l-İskenderiyye fi'l-'aşri'l-İslâmî* (Kahire 1967, 2000); *Târîhu Mısır el-İslâmîyye* (I-II, Kahire 1967); *Târîhu'd-devleti'l-'Abbâsiyye* (Kahire 1967, 1413/1993); *Ebü Bekr e't-Turtûşî el-'âlimü'z-zâhidü's-sâ'ir* (Kahire 1388/1968); *et-Târîhu'l-İslâmî ve eseruhü fi'l-fikri't-Târîhi'l-Ûrûbbî*

ŞEYYÂL, Cemâleddin

(جمال الدين الشّيال)

Cemâlüddîn b. Muhammed Şettâ
b. İbrâhîm eş-Şeyyâl
(1911-1967)

Mısırlı ilim adamı, tarihçi.

26 Haziran 1911'de Dimyat'ta doğdu. Dimyat'ta başladığı lise öğrenimini daha sonra gittiği Kahire'de tamamladı. Ardından posta idaresinde çalışmaya başladı. Bir taraftan da I. Fârûk Üniversitesi (Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'ne devam etti. 1936'da Tarih Bölümü'nden mezun oldu, psikoloji ve eğitim tahsili için girdiği Yüksek Eğitim Enstitüsü'nü 1938'de bitirdi. Arış ve Kahire'de bazı ilkokullarda, ardından liselerde öğretmenlik yaptı. Bu sırada tarih okumalarını, gazete ve dergilerde yazı yazmayı sürdürdü. Kendisini araştırmaya teşvik eden üniversitedeki hocası Abdülhamîd el-Abbâdî, İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı olunca onu fakültenin Tarih Bölümü'ne asistan aldı (1943). 1945'te I. Fârûk Üniversitesi'ne sunduğu *Târîhu't-terceme fi Mısır fi'n-nişfi'l-evvel mine'l-ğarni't-tâsi' 'aşer* adlı tezle yüksek lisans derecesini kazandı. Aynı zamanda bu üniversiteye sunulan ilk yüksek lisans tezi olan çalışması ertesi yıl Kahire Arap Dil Kurumu tarafından edebiyat araştırma ödülüne lâyık görüldü. *Cemâlüddin İbn Vâşıl ve kitâbühü Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb* adlı teziyle doktora-

fi'l-‘aşri'n-nehda (Beirut 1969, 1980); *A'lâmü'l-İskenderiyye fi'l-‘aşri'l-İslâmî* (Kahire 1965, 1421/2001; İskenderiyeli veya orada bir süre yaşayan Ebü'd-Derdâ, Abdurrahman b. Hüzmü, Turtûşî, Sened b. İnân, İbn Avf, Silefî, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, Ebü'l-Abbas el-Mürsî, İbn Atâullah el-İskenderî, Kabârî, Muhammed Kerîm, Abdullah Nedîm ve Abdülazîz Çâvîş gibi on üç şahsiyet hakkındadır); *Târîhu devleti'l-Ebâtırati'l-Muğûli'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (İskenderiye 1968; Kahire 1421/2001).

Neşir: Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme* (Kahire 1359/1940, 1957, 1422/2002, Muhammed Mustafa Ziyâde ile birlikte); a.mlf., *Naḥl 'ibere'n-naḥl* (Kahire 1365/1946); a.mlf., *İtti'âzü'l-hunefâ' bi-ahbâri'l-e'immeti'l-Fâtımiyyine'l-hulefâ'* (I, Kahire 1367/1948, 1387/1967; eserin II ve III. ciltleri Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed tarafından neşredilmiştir, Kahire 1390-1393/1970-1973; I-III, Kahire 1416/1996); a.mlf., *ez-Zehbû'l-mesbûk bi-zikri men ḥacce mine'l-hulefâ' ve'l-mülûk* (Kahire 1375/1955); Cemâleddin İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb* (I-III, Kahire 1373-1380/1953-1960; neşirle ilgili bazı değerlendirmeler için bk. Selâhaddin el-Müneccid, XXIX/1 [1373/1954], s. 135-137; Mustafa Cevâd, VIII [1380/1961], s. 408-424, eserin devamını Haseneyn Muhammed Rebî yayımlamıştır, IV-V, Kahire 1972-1977); Sâlih Mecdî, *Hilyetü'z-zemen bi-menâkıbi ḥâdimi'l-vaṭan: Sîretü Rifâ'a Râti' eṭ-Taḥṭâvî* (Kahire 1378/1958); Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sulṭâniyye ve'l-meḥâsinü'l-Yûsufiyye* (Kahire 1384/1964, 1415/1994, 2002); Muhammed b. Ahmed b. Bessâm et-Tinnîsî, *Enîsü'l-celis fi Târîhi medineti Tinnîs* (MMİr., XIV [1967], s. 151-159); İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (XVI, Fehîm Muhammed Şeltût ile birlikte, Kahire 1972). Şeyyâl ayrıca Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'nin *el-Aḥbârü't-tıvâl* (Kahire 1960; Kum 2000) adlı eserinin Abdülmün'im Âmir tarafından gerçekleştirilen neşirini gözden geçirmiştir.

The Encyclopaedia of Islam'ın ikinci neşrine bazı maddeler yazan Şeyyâl'in belli başlı makaleleri şunlardır: “el-‘Alâkât beyne Mısr ve'l-Yemen fi'l-‘aşri'l-Fâtımî” (*el-Kitâb*, V [Kahire 1948], s. 550-561); “Abdullâh Nedîm, 1845-1896” (*a.g.e.*, VII [Kahire 1949], s. 78-91); “el-Yemen fi'l-‘aşri'l-Fâtımî: Şafḥa meḥûle mine't-Târîhi'l-‘Arabî” (*Levante*, I/2 [Roma 1953], s. 20-32); “The Fatimid Documents as a

Source for the History of the Fatimids and their Institutions” (*Bulletin of the Faculty of Arts, Alexandria University*, VIII [1954], s. 3-12); “Sirâcü'l-mülûk li't-Turtûşî” (*Türâşü'l-insâniyye*, II [Kahire 1960], s. 792-803); “Felsefetü Ebî Bekr eṭ-Turtûşî” (*Felâsifetü'l-İslâm fi'l-ğarbi'l-‘Arabî*, nşr. Ahmed Belkât v.dğr., Tıtvân 1961, s. 183-227); “Historiography in Egypt in the Nineteenth Century” (*Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis – P. M. Holt, London 1964, s. 403-421); “Some Aspects of the Intellectual and Social Life in the 18th Century” (*Political and Social Change in Modern Egypt*, ed. P. M. Holt, London 1968, s. 117-132); “Mü'ellefâtü'l-Makrîzî eş-Şağîre” (*Dirâsât 'ani'l-Makrîzî: Mecmû'atü'l-ebḥâş*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire 1391/1971, s. 23-37). Şeyyâl'in bazı araştırma ve edisyon kritik çalışmaları henüz basılmamıştır (Hasan Habeşî, XIII [1967], s. 12-13).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmün'im Mâcid, “Mâ Ellefehü'l-mü'errî-hüne'l-‘Arab fi'l-mi'eti's-seneti'l-aḥîre fi dirâseti't-Târîhi'l-‘Arabî ve ḡayrih”, *Mâ Sâheme bihi'l-mü'errîhüne'l-‘Arab fi'l-mi'eti's-seneti'l-aḥîre fi dirâseti't-Târîhi'l-‘Arabî ve ḡayrih*, Kahire 1959, s. 80-81, 84, 85; Kustantîn Züreyk, “Mâ Sâheme bihi'l-mü'errîhüne'l-‘Arab fi'l-mi'eti's-seneti'l-aḥîre fi dirâseti't-Târîhi'l-‘Arabî ‘an fetretü'l-ḡurûbi'ş-Şalibiyye”, *a.e.*, s. 98, 101, 103, 104; B. Lewis, “The Use by Muslim Historians of Non-Muslim Sources”, *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1964, s. 191; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâseti'l-edebiy-ye*, Beyrut 1972, III, 664-667; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 135-136; J. A. Crabbs, *The Writing of History in Nineteenth-Century Egypt*, Cairo 1984, s. 137, 143, 197, 216; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü muşanni'î'l-kütübi'l-‘Arabiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 137-138; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 176; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, Beyrut 1414/1993, I, 503; İmâd Abdüsselâm Raûf, “Cemâlüddîn eş-Şeyyâl”, *Mevsû'atü Beytî'l-ḥikme li-a'lâmi'l-‘Arab fi'l-karneyni't-tâsi' 'aşer ve'l-‘işrin*, Bağdad 1420/2000, I, 119-120; P. E. Walker, *Exploring an Islamic Empire: Fatimid History and its Sources*, London 2002, s. 120-121; G. Piterberg, “Orientalist Discourse and Nationalist Historical Narratives in the Middle East: Egypt's Ottoman Past”, *Between Europe and Islam: Shaping Modernity in a Transcultural Space* (ed. A. Höfert – A. Salvatore), Brussels 2004, s. 76-81, 85; Fuâd Sâlih es-Seyyid, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karni'l-‘işrin fi'l-âlemeyni'l-‘Arabî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1434/2013, II, 202-203; Selâhaddin el-Müneccid, “Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb li'bn Vâsil”, *MMİAdm.*, XXIX/1 (1373/1954), s. 135-137; Ca'fer el-Hasenî, “Mecmû'atü'l-veşâ'iki'l-Fâtımiyye”, *a.e.*, XXXIII/4 (1378/1958), s. 666-667; Mustafa Cevâd, “Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb”, *MMİr.*, VIII (1380/1961), s. 408-424; Hasan Habeşî, “Kelimetü te'bîn fi zikrâ vefâti'l-meḥûm el-üstâz ed-duktûr Cemâlüddîn eş-Şeyyâl”, *el-Mecelletü'l-Târîhiyyetü'l-Mısrîyye*, XIII, Kahire 1967, s. 3-14; “Ce-

mâlüddîn eş-Şeyyâl”, *Şaḥîfetü Ma'ḥedi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye fi Madrid*, XIV, Madrid 1967-68, s. 275-276; I. Gershoni, “The Writing of History in Nineteenth Century Egypt: A Study in National Transformation, by Jack A. Crabbs”, *MES*, XXI-II/4 (1987), s. 543, 547; Abdülfettâh Guneyme, “Cemâlüddîn eş-Şeyyâl el-mü'errîh (1329-1387 h./1911-1967 m.)”, *Mevsû'atü a'lâmi'l-fikri'l-İslâmî*, Kahire 1425/2004, s. 223-225; Muhammed el-Cevâdî, “eş-Şeyyâl, Cemâlüddîn”, *Mv.AU*, XV, 318.

AHMET ÖZEL

ŞÜMLE

(شملة)

(ö. 570/1174-75)

Irak Selçukluları döneminde Hûzistan emîri.

Tam adı Şümle Aydoğdu b. Küştöğân et-Türkmânî el-Afşarî'dir. Ataları Avşar oymaklarından birine mensuptur ve muhtemelen VI. (XII.) yüzyılın birinci yarısında Seyhun boylarından Hûzistan taraflarına göç etmiştir. Bu aileden Hûzistan çevresinde siyasî olaylara katılan ilk şahıs Ya'kûb b. Arslan el-Afşarî'dir. Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar döneminin (1118-1131) nüfuzlu emirlerinden olan Yâkub Bey, Salgurlular'ın kurucusu Sungur b. Mevdûd ile mücadele ederek Fars bölgesini ele geçirmeye çalışmış, onun ardından Hûzistan'ın yönetimini Şümle üstlenmiştir. Şümle (Şümle, Şimle, Şemle) Aydoğdu, Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd b. Muhammed Tapar'ın hâcibi Has Bey Belengerî'nin en çok güvendiği emirlerden biriydi. Has Bey'in Irak Selçuklu Sultanı Muhammed b. Mahmûd tarafından öldürülmesi üzerine Şümle, Hûzistan'da bağımsız olarak hareket etmeye başladı, bir süre sonra da Küçük Luristan'ı hâkimiyeti altına aldı. Böylece VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında Hûzistan ve çevresini kapsayan yarı bağımsız bir emirlik kurdu. Irak Selçukluları'ndan Muhammed b. Mahmûd ile III. Melikşah arasında cereyan eden taht mücadelelerine karışan Şümle çıkarları doğrultusunda sık sık saf değiştirdi.

Şümle'nin Hûzistan'da kurduğu emirlik Abbâsî Halifesi Muktefi-Liemrillâh'ı kaygılandırdı ve 550'de (1155) üzerine asker sevketti. Taraflar arasında meydana gelen savaşta halifelik kuvvetleri yenildi, ordu kumandanı başta olmak üzere çok sayıda Abbâsî askeri esir alındı. Halifeye bağlı kuvvetlerle çatışmayı çıkarları açısından yararlı bulmayan Şümle esirlere karşı iyi davrandı ve bir süre sonra onları serbest bıraktı. Abbâsî kuvvetleri 553'te (1158) Hûzistan'a ikinci defa saldırdı. Abbâsî